

"Konst är ingen diet" Stina Otterberg problematiserar läsningens nyttoaspekt

LITTERATUR / 08 OKTOBER 2014

"Jag lyssnar inte på Mozart för att blir smartare. Jag lyssnar på Mozart för att möta en mästare".

Så säger Stina Otterberg, kritiker, författare och lektor i litteraturvetenskap, mot slutet i sin 25 minuter långa *Madonnan*

och gycklaren: en ljudessä. Essän går att lyssna till gratis på nätet och ges ut av Teg publishing i anslutning till Bokmässan i Göteborg. Ett samtal på lördagen mellan Otterberg och Teg publishing-förläggaren Anders Teglund annonseras i programbladet med en fråga: Vad sker när vi läser?

Den frågan är vad essän – som tar sin utgångspunkt i en medeltida myt – undersöker. I myten berättas hur en skicklig gycklare på sin väg möter några munkar. Han får följa med till deras kloster. Full av beundran betraktar han munkarnas skriv- och bildarbete. Men sitt eget konstuttryck håller han hemligt – gyckelspel är ju blasfemi under medeltiden. Vid ett tillfälle blir gycklaren ensam med en Madonnabild. Försiktigt börjar han jonglera för henne, och ett mirakel sker: Madonnan väcks till liv och träder ut ur sin ram. Förskräckta finner munkarna vad som försiggår. Men när "Maria själv lösgör sig ur bilden, går fram till gycklaren och torkar svetten ur hans panna med en flik av sin blåa mantel" stannar munkarna upp. De inser att det gudomliga inte alls är hädat – tvärtom – "himladrottningen är road i sitt hjärta".

I hennes tolkning av myten är de tre figurerna symboler för nutida aktörer i meningsbyggandet kring konst. Gycklaren är konstnären, Madonnan den medskapande publiken och munkarna etablissemang. Eftersom gycklaren som symbol för den förlösande konstnären redan av så

många beskrivits och tolkats, belyser Otterberg hellre Madonnan. Det måste vara varje konstnärs dröm: att åskådaren likt Madonnan drabbas så djupt att ramarna bokstavligen blir för trånga.

Munkarna är hos Otterberg representerar kulturetablissemangent i sin mest eftersträvansvärda form. Genom ett slags öppenhet gentemot det okända ryggas munkarna inte för sanningen, trots att den bestrider deras vedertagna världsbild. De ägnar sig istället åt vad i Otterbergs mening alla kritiker borde: självkritik. För henne befinner sig myten långt ifrån vår aktuella verklighet.

Otterberg oroas av vad hon upplever är ett mätande förhållningssätt gentemot konst. I essän beskriver hon hur hennes egna studenter i litteraturvetenskap ständigt upplever sig ifrågasatta. Inför studerande från andra discipliner är litteraturvetarna noga med att understryka att de inte tror sig vara för mer. Inför skeptikern försäkras man – jag vet det själv – ständigt: i framtiden ska jag utbilda mig "på riktigt".

Att humaniora har dåligt självförtroende har med kulturpolitisk stiltje att göra, men inte enbart. Otterberg pekar på problem inom akademierna. För lärarna växer det administrativa arbetet och resursfördelningen mellan institutionerna är symptomatisk. Mellan naturvetenskap respektive humaniora rör sig fördelningen av kassan i runda svängar om 80 respektive 20 procent, säger Otterberg. Ständigt pågår ett mätande och vägande.

– Det är viktigare hur många studenter som kommer ut än vad studenterna faktiskt kan. En ständig kamp om tiden blir särskilt olycklig när det gäller humaniora. Dessa ämnen måste få ta sin tid, säger Otterberg, och menar att samhället har ett behov av välutbildade humanister. Sådana som kan formulera sig i text, framföra tankar.

Anders Teglund avslöjar i samtalet vad som nog inte är någon hemlighet: efter två decennier i den akademiska världen ska Otterberg ta en paus från uppdraget som lektor på Göteborgs universitet. Det beror bland annat på att hon är trött på administrationens sätt att hämta idéer från vad man brukar kalla new public management.

Utifrån sin kännedom om dessa strömningar ifrågasätter Otterberg hur kultur i allmänhet allt oftare betraktas ur nyttoaspekt – också utanför den akademiska världen. Istället för att litteraturen fyller funktionen av att förflytta läsaren bortom tid och rum, har den blivit ett i

mängden av tidens alla må-bra-tips, säger hon. Litteratur ses som en hälsobringande diet – läs en bok och du blir smartare, friskare och får förbättrat minne! Det talas allt mer om matematik, allt mindre om litteratur. Otterberg tycker det är missvisande.

– Att en människa läst ett visst antal böcker säger ingenting om hur mycket läsaren har tagit in av det som litteraturen kan förmedla. Litteraturen finns inte till för att vi nödvändigtvis ska lära oss något.

Anders Teglund invänder här:

– Om det nu är så att vi måste välja mellan ingen kultur alls eller kultur som "friskvårdsinstans"
– väljer vi då inte hellre det senare?

Otterberg kan inte svara på det, hon talar hellre i negationer:

– Vad händer i ett samhälle helt utan kultur?

Frågan blir hängande i luften.

På storbildsskärmen som hänger snett till höger bakom Anders Teglund syns hemsidan där *Madonnan och gycklaren* finns att lyssna till. En illustration till essän av formgivaren Karin Rönmark lyser klar från skärmen, och delas ut i form av en stor affisch. Bilden och textens typsnitt erinrar om barnbokens starka färgskala och tjugotalets filmaffischer. Madonnan står i fokus iklädd en blå klänning och ett hjärta omkring vilket det slår lågor. Hennes centrala placering på bilden sticker ut ur en tradition där gycklaren vanligtvis gestaltats som den aktive.

Efter samtalet med förläggaren ber jag Stina Otterberg berätta lite om mytens ursprung. Det finns fragment och handskrifter lite varstans, förklarar hon. En särskild finns bevarad i Frankrike. Den kan dateras till 1200-talet och heter "Del Tumbeor Nostre Dame", vilket kan översättas till ungefär "Om vår fru gycklare". Många konstnärer har använt sig av myten. På 1890-talet skrev författaren Anatole France en novell baserad på berättelsen, vilken sedan låg till grund för operan *Le jongleur de Notre-Dame* som i musik av Jules Massenet fick premiär tio år senare i Monte Carlo.

Betraktad ur din tolkning av Madonnan och gycklaren befinner sig myten ganska långt ifrån vår nutid. Kan man säga att myten en utopi?

– Ja, det kan man nog säga, svarar Otterberg. I alla fall betraktad ur den tolkning som jag gör.

Du talar om hur de tre gestalterna i myten bildar ett slags treenighet i meningsproduktionen kring en konstupplevelse. Hur är uppgifterna i denna treenighet fördelade i din drömvärld?

Tankemodellen är förstås bara ett grovt schema, säger Otterberg – och i den bästa av världar kan de tre komponenterna fungera tillsammans. I dagsläget är Otterberg mest orolig för "munkarnas" roll. Hon syftar på den krympande litteraturkritiken, omstruktureringen på universiteten. De små ämnena som får stå tillbaka när de kollegiala enheterna inom humaniora blir linjestyrda.

– Ekonomismen sipprar dessutom in i språket: uttryck som *strategier* och *målbilder* är nya uttryck som förekommer oftare, säger Otterberg.

Ett stort problem är det fokus som riktas mot individen. Man glömmer etablissemangets kollektiva uppdrag, tycker Otterberg: kritikens uppgift som ställföreträdande läsare. Jag nämner hur den danska författaren Josefine Klougart i ett samtal på Bokmässan jämfört svensk och dansk litteraturkritik. Mellan nationerna finns enligt Klougart en stor skillnad: inom svensk kritik är en bok bra när den gett upphov till självbespeglning hos kritikern. Otterberg håller med om att Klougart sätter fingret på ett viktigt sakförhållande. Även om hon också anser att den personliga upplevelsen av en bok inte nödvändigtvis måste vara negativt att skriva om när man bedriver kritik.

Vad är då god kritik?

– En text som tar litteraturen, läsaren och uppdraget på allvar. Att utöva kritik är att ha ett stort intellektuellt ansvar, säger Otterberg, också inför hela kritiken. Det betyder att man måste vara modig ibland, och säga ifrån när något inte är tillräckligt bra.

Det föranleder mig att ställa den bryska frågan: finns god smak?

Frågan är förstås svår att svara på. Med tanke på det lilla utrymme som litteraturkritiken ges är det nästintill omöjligt att föra ett djupare resonemang, säger Otterberg. Hon längtar efter en kritik som kan se bortom bra eller dåligt, som inte bara "hissar eller dissas". Vad gäller smakfrågan är den besläktad med spørsmålet kring kanon. Även om kanon egentligen inte handlar så mycket om smak, menar Otterberg, utan mer om att vi bär ansvaret att levandegöra ett antal historiskt centrala texter. Det betyder inte att man automatiskt skriver under på texternas innehåll, något som tycks vara en vanlig missuppfattning:

– Vi lever i en politiserad tid, där det lätt blir väldigt upprörd stämning. Jag tror man måste besinna sig – inte stirra sig blind – en litterär text kan aldrig reduceras till sina idéer. Visst finns det texter som i nutiden är ideologiskt problematiska. Men så är vi också dåliga på att läsa texter historiskt, att historisera. De klassiska texterna har överlevt av en anledning – de har en konstnärlig form som fungerar även om idéinnehållet är inaktuellt.

I samtalsklimatet känns frågan om målgrupp mycket inadekvat att ställa, men jag gör det ändå: **till vem vänder sig *Madonnan och gycklaren*?**

– Ärligt talat har jag inte tänkt så mycket på någon särskild mottagare, svarar Otterberg. Min förhoppning är förstås att den ska nå ut, och eftersom jag har anknytning till humaniora finns det förstås en skara potentiella lyssnare.

Otterberg hoppas dock att också människor utanför universitetet ska kunna ta till sig ljusessän. Jag tänker på vad Otterberg sa i samtalet med Anders Teglund: att ljudessän för lyssnaren ska kunna fungera som en paus. Som ett kloster eller ett universitet som med lagom höga murar omkring vetter ut mot omvärlden.

Hedvig Ljungar

**För att lyssna på Stina Otterbergs ljudessä kan du gå in på sidan:
www.madonnanochgycklaren.se**